

practice of senior students – are characterized, as well as their features, since in legal clinics, law students, under the guidance of teachers, acquire practical training by providing legal education to the public and providing free legal assistance.

The role of legal education in modern society is examined and the ways of carrying out legal education activities are analyzed. It is determined that legal education plays an essential role in the modern society, especially because the interest of people in their rights and freedoms, the current state of the provision of these rights and freedoms is growing rapidly. Consequently, legal education is also becoming more widespread as well as more significant nowadays. At the present stage, conducting legal education activities for people can be carried out in different ways, in particular by publishing various online resources that include textbooks, manuals, courses, publications, booklets, methodological recommendations and so forth. These resources contain information on human rights and freedoms, as well as on their provision and protection.

The importance of mass media in legal education is determined, and the main directions of mediatization of legal education activities are characterized. Considering the modern level of development of information technologies, there is a huge number of opportunities for carrying out legal educational activities with the help of such technologies. This can be achieved thanks to mass media and social networks, which have become a convenient platform for spreading information.

Keywords: *legal education, legal clinic, mass media, mediatization, legal education activities.*

УДК 349.415 : 347.426. 6 : 347.573 «364» (447) (470+571)

DOI 10.31558/2786-5835.2023.1.1.16

Щур Софія Олегівна,

курсант 3-го курсу навчально-наукового інституту № 1

Національної академії внутрішніх справ

ORCID: 0009-0008-6397-4829

ПОРЯДОК ВИЗНАЧЕННЯ ШКОДИ ТА ЗБИТКІВ, ЗАВДАНИХ ЗЕМЕЛЬНИМ РЕСУРСАМ УНАСЛІДОК ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ, ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВІДШКОДУВАННЯ

Діяльність юридичної клініки є всебічною, кожне звернення громадян щодо надання правової допомоги є індивідуальним й особливим. В умовах війни все частіше до юридичних клінік звертаються люди з питаннями щодо відшкодування завданої шкоди житлу та майну, однак є звернення більш складні, вони потребують від клініцистів і їх викладачів-кураторів наявності спеціальних знань щодо порядку фіксації шкоди внаслідок воєнних дій. Зокрема це стосується суб'єктів підприємницької діяльності, членів фермерських господарств тощо. Правильно зафіксувати та оцінити масштаби завданих збитків є вкрай необхідним для подачі цивільного позову до суду. Враховуючи останні тенденції щодо спеціалізації юридичних клінік, спробуємо розглянути питання визначення шкоди та збитків, завданих земельним ресурсам й агрокомплексу України внаслідок збройної агресії російської федерації.

З огляду на значну кількість нормативно-правових актів, що регулюють цю сферу, є потреба в аналізі та систематизації критеріїв оцінювання завданої шкоди та збитків.

Наведені у статті статистичні дані свідчать про необхідність дослідження порядку визначення рівня шкоди земельним ресурсам та її відшкодування.

У статті надано рекомендації для правників та клініцистів щодо фіксування пошкоджень і руйнувань, спричинених війною, а саме знищення врожаю, завдання шкоди власникам

та землекористувачам земельних ділянок, а також надано рекомендації щодо можливого застосування сучасних інструментів, які допоможуть в оцінюванні масштабів завданих збитків та ефективному захисту своїх прав.

Зокрема, проаналізовано такі показники для визначення розміру шкоди земельним ресурсам та аграрному комплексу України: рівень забруднення та засмічення предметами, матеріалами, відходами чи іншими речовинами; вартість рекультивациі земель; збитки, завдані землекористувачам і власникам земельних ділянок сільськогосподарського призначення та вартість відновлення меліоративних систем. Під час розрахунку розміру збитків необхідно враховувати ступінь забруднення або засміченості земельної ділянки, належність ґрунту до певної категорії, групу небезпеки речовини, що завдає шкоди земельній ділянці, а також шкоду, заподіяну об'єктам, розташованим на цій земельній ділянці, водним ресурсам та витрати на відновлення якості землі.

Визначено перелік доказів та відомостей, що вказують на наявність пошкоджень, зокрема отриманих шляхом фото- та відеофіксації, експертних досліджень, дистанційного зондування Землі. До того ж визначено суб'єктів, які визначають розмір відшкодування шкоди, а також порядок відшкодування в судовому порядку.

Отже, комплексний аналіз дав змогу визначити перелік критеріїв визначення рівня шкоди та збитків, завданих земельним ресурсам, порядок їх фіксації та аналізу, суб'єктів відшкодування шкоди та процес відшкодування.

Ключові слова: господарська діяльність, прибуток, шкода, збитки, забруднення, засмічення, дистанційне зондування, земельна ділянка, агрокомплекс, збройна агресія.

Постановка проблеми. З початку повномасштабного вторгнення на територію нашої держави постало чимало проблем, безпосередньо чи опосередковано пов'язаних із масовими обстрілами, ракетними ударами, мінуванням. Зокрема, значних збитків упродовж року активної фази війни зазнав український агросектор. Нині важливим завданням є визначення та оцінювання шкоди й збитків, завданих унаслідок бойових дій, а також аналіз провідних методів їх дослідження. Адже суб'єкти підприємництва під час своєї діяльності формують і використовують власні ресурси, зокрема фінансові, матеріальні, технічні. Вони є платниками податків, інвесторами соціальної інфраструктури об'єднаних територіальних громад.

Метою статті є аналіз нормативно-правових актів, що регулюють порядок визначення шкоди та збитків, завданих аграрним підприємствам унаслідок пошкодження матеріально-технічної бази та земельним ресурсам бойовими діями, а також дослідження методів їх фіксації та розрахунку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематику визначення екологічної шкоди та збитків у своїх працях проаналізували І. В. Кирєєва, К. В. Кошеленко, М. В. Краснова, М. С. Карташов, М. М. Сірант та інші. Однак у дослідженнях цих вчених питання компенсації шкоди розглядається як інститут юридичної відповідальності та без урахування збитків, завданих збройною агресією.

Виклад основного матеріалу. Земля є основним національним багатством, що знаходиться під охороною держави [1]. Вона є найціннішим природним ре-

сурсом нашої держави, слугує для задоволення потреб громадян і є джерелом наповнення державного бюджету. У Конституції України визначено, що земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу [2].

З початку повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України було здійснено понад 40,5 тис. обстрілів, що спричинили нищівні наслідки для всього агрокомплексу країни [3]. Окупанти активно продовжують мінувати захоплені території. Лише на півдні України (Херсонська та Миколаївська області) було заміновано близько 900 тис. га території, що є сільськогосподарськими угіддями [4]. За даними HALO Trust (всесвітньої організації з розмінування), залишені міни й вибухівка могли забруднити територію, що сягає площі Великої Британії [5]. До того ж щодня територію України обстрілюють з артилерії, зокрема й касетними бомбами, розкидаючи нерозірвані бомби на великій території, в такий спосіб засмічуючи її.

Серйозним викликом для України та її агросектору став експорт харчових продуктів, а саме зерна. Ця проблема вже давно набула міжнародного масштабу. Через постійні обстріли значну частину продукції було знищено або вона стала непридатною для вживання.

Як зазначає І. В. Кирєєва, екологічна шкода зазвичай розглядається як шкода, заподіяна внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища [6, с. 214]. З огляду на зазначене, необхідно детально проаналізувати, що охоплює шкода, завдана земельним ресурсам і навколишньому середовищу загалом, як її оцінюють і хто здійснює оцінювання, а також як визначають розміри збитків, спричинених агресією російської федерації.

Шкода, завдана земельним ресурсам, охоплює всю шкоду, завдану внаслідок пошкодження та знищення родючого шару ґрунту, а також шкоду, спричинену забрудненням і засміченням земельних ресурсів. Для оцінювання шкоди використовують такі показники:

1. Шкода, завдана ґрунтам і земельним ділянкам унаслідок забруднення речовинами, які негативно позначаються на їх родючості та корисних властивостях. Відповідно до Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану від 4 квітня 2022 року № 167, ґрунти вважають забрудненими, якщо в їх складі виявлено негативні якісні зміни, що можуть бути спричинені не тільки появою в зоні аерації нових забруднювальних речовин, яких раніше не було, а й вмістом небезпечних речовин, що перевищує їх гранично допустиму концентрацію [7].

2. Шкода, завдана ґрунтам і земельним ділянкам унаслідок засмічення сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами. Засміченими землі вважають тоді, коли на ній наявні сторонні предмети, матеріали, відходи, речовини без відповідних дозволів. Вони з'являються на цих ділянках унаслідок надзвичайних ситуацій, збройної агресії та бойових дій.

3. Витрати на рекультивацію земель, які порушено внаслідок бойових дій, будівництво, облаштування та утримання інженерно-технічних і фортифікаційних споруд, огорож, прикордонних знаків, прикордонних просік, комунікацій для облаштування державного кордону. Такі витрати визначають на підставі кошторисної вартості запроєктованих робіт реалізованих робочих проєктів землеустрою щодо рекультивації порушених земель [8]. Під час характеристики території враховують приналежність земель до природно-сільськогосподарської зони, району, до якої групи належать ґрунти та їх якісний стан, наявність на території особливо цінних земель чи деградованих і малопродуктивних ґрунтів, а також їх температурні показники [9].

4. Збитки, завдані землекористувачам і власникам земельних ділянок сільськогосподарського призначення. Розмір завданих збитків розраховують на підставі фактично понесених витрат на приведення земельних ділянок у придатний для використання стан. У такому разі відшкодовують вартість житлових будинків, вартість плодючих та інших багаторічних насаджень; лісових і дерево-чагарникових насаджень, водних джерел; понесені або необхідні витрати на поліпшення якості земель, урахувавши економічні показники, на незавершене сільськогосподарське виробництво; витрати на відновлення меліоративних систем; недержані доходи, якщо вони обґрунтовані тощо [10].

5. Витрати на відновлення меліоративних систем. У цьому випадку включають втрати на відновлення меліорованих земель, водогосподарсько-меліоративних систем, об'єктів інженерної інфраструктури зрошувальних і осушувальних систем, дренажної інфраструктури, об'єктів сільськогосподарського водопостачання та водовідведення, які було порушено та зруйновано внаслідок бойових дій [10].

Відповідно до наказу Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 травня 2022 року № 295, а також згадуваного вище наказу від 4 квітня 2022 року № 167, розміри збитків і шкоди визначають комісії, створені Київською та Севастопольською міськими, районними державними адміністраціями, виконавчими органами сільських, селищних, міських рад [8]. Однак на період дії воєнного стану відповідальними за визначення шкоди є військові адміністрації.

На думку експертів, для протоколювання пошкодженого майна та земельних ресурсів слід спрямувати увагу саме на такі питання:

- суб'єктність особи, яка здійснює огляд (ДСНС, Національна поліція України, представники органів місцевого самоврядування тощо);
- деталізований опис пошкоджень майна підприємства та земельних ресурсів (за можливості – фіксування масштабів за допомогою безпілотних літальних апаратів, які дають змогу зробити фото- і відео зйомку, чітко визначити координати обстежуваної ділянки, час і місце обстеження);
- орієнтовний проміжок часу, коли було здійснено обстріл території;
- додаткову інформацію до протоколу про господарську культуру, яка росла на земельній ділянці.

Важливим етапом є встановлення факту завдання шкоди, що здійснюють за допомогою огляду земельних ділянок, проведення дистанційного зондування, дослідження зразків проб ґрунтів й опрацювання висновків експертиз, пояснень, відомостей, отриманих від фізичних і юридичних осіб [7].

Ефективним методом оцінювання масштабів завданої шкоди та її фіксації під час бойових дій є дистанційне зондування Землі, що надає можливість сформувати детальну, описову, кількісну оцінку стану віддаленої території, зокрема і спостереження змін, що відбуваються. Усі отримані дані формуються у вигляді фотознімків або відеозаписів, які згодом можна аналізувати й отримувати інформацію про події, що відбулися на певній ділянці місцевості, як результат – використовувати для визначення шкоди земельним ресурсам і завданих збитків. До цих справ можна долучати фахівців із Державного космічного агентства України для пояснення та розшифрування космічних зйомок і науково-дослідних установ Національної академії аграрних наук України, зокрема Інституту агроекології та природокористування.

Розмір завданої шкоди земельній ділянці внаслідок забруднення чи засмічення обчислюють на підставі отриманих відомостей та нормативної грошової оцінки земельної ділянки, яка має показник родючості й економічну оцінку [11]. Для встановлення нових коректних показників бонітування необхідно врахувати кліматичні умови, що суттєво змінилися протягом останніх років [12].

Для розрахунку шкоди внаслідок забруднення ґрунтів враховують розмір шкоди від забруднення ґрунтів, витрати на ліквідацію наслідків забруднення, коефіцієнт небезпечності забрудненої речовини, природоохоронної цінності та вартість рекультивації забруднених земель. Ці показники та формули для їх розрахунку встановлені наказом Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квітня 2022 року № 167. У разі, якщо обсяг забруднення неможливо визначити за формулами, проводять інструментально-лабораторний контроль, залучаючи спеціалізовані організації на підставі даних дистанційного зондування Землі [7].

Зауважимо, що суб'єктам господарської діяльності необхідно звернутися до органів місцевого самоврядування та військових адміністрацій, щоб ініціювати ухвалення рішення про проведення огляду земельної ділянки й технічних споруд; отримати звіт та акт про результати обстеження; якщо таке обстеження неможливе у зв'язку з мінуванням території – отримати фото- та відеоматеріали шляхом використання безпілотних літальних апаратів чи дистанційного зондування Землі, а також рішення про створення комісії, яка уповноважена скласти акти щодо визначення збитків.

Крім визначення шкоди, завданої землі, необхідно встановити розмір збитків, що були завдані власникам земельних ділянок. За результатами здійсненого аналізу «Огляд збитків від війни в сільському господарстві України» загальна сума збитків, завданих сільськогосподарській галузі України внаслідок повномасштабного вторгнення російської федерації, становить 4,29 млрд дол. США [13].

Відшкодуванню підлягають збитки власників землі й землекористувачів, зокрема орендарів, включно з неoderжаними доходами, якщо вони обґрунтовані, під якими вважається дохід, що міг бути одержаний із земельної ділянки. Розмір усіх збитків визначають у повному обсязі відповідно до реальної вартості майна на момент їх заподіяння та з огляду на витрати на поліпшення якості земель [10].

Відповідно до положень законодавства України, шкода, завдана фізичній чи юридичній особі внаслідок протиправних дій будь-якої іншої особи (суб'єкта), може бути відшкодована за рішенням суду України на підставі національного права. Згідно із Законом України «Про міжнародне приватне право», права й обов'язки за зобов'язаннями, що виникають внаслідок завдання шкоди, визначають правом держави, у якій відбулася дія або інша обставина, що стала підставою для вимоги про відшкодування шкоди, а також суди можуть приймати до свого провадження та розглядати будь-які справи з іноземним елементом у справах про відшкодування шкоди, якщо її було завдано на території України.

Відповідний позов про відшкодування шкоди, заподіяної майну, можуть пред'являти за місцем заподіяння шкоди. У цих справах позивачем може бути особа, права й інтереси якої порушено, наприклад, директор підприємства чи власник пошкодженого майна, що підтверджують офіційними відомостями з реєстрів Міністерства юстиції України [14].

Найскладніше в цій категорії справ чітко визначити розмір збитків, оскільки він охоплює низку складових, урахувуючи оцінку основних параметрів родючості землі, рівень забруднення землі та можливості її подальшого використання відповідно до цільового призначення земельної ділянки, а також затраче-

ні кошти на посів та обробку земельних ділянок, втрату потенційного прибутку внаслідок фактичної **втрати** майбутнього **врожаю**.

Відшкодування в судовому порядку підлягають такі категорії: пряма шкода й упущена вигода. Основними доказами в суді можуть бути письмові й електронні докази, показання свідків і висновки експертів.

М. М. Сірант вважає, що традиційно в юридичній літературі поняття шкоди та збитків розглядалися як близькі та взаємопов'язані. Нині більшість правознавців розглядає шкоду як майнову [15, с. 79].

Одним із методів для визначення економічної шкоди, на думку М. В. Красової, є додавання різних складових втрат, визначених у грошовій формі. Тобто шкода, що заподіюється навколишньому природному середовищу, оцінюється на основі фактично встановленого, інструментальне заміряного та документально підтвердженого негативного впливу на навколишнє природне середовище [16, с. 66].

Висновки. Основною метою діяльності юридичної клініки є навчання здобувачів вищої освіти шляхом набуття практичних вмінь та навичок. Це навчання повинно відбуватися з урахуванням реалій і вимог часу, тому отримання спеціальних знань щодо фіксування та оцінювання завданих збитків внаслідок воєнних дій студентами-консультантами та викладачами-кураторами є запорукою сталого розвитку юридичного клінічного руху та поглиблення їх правничої компетенції.

Регулювання визначення шкоди та збитків землі внаслідок збройної агресії є комплексним питанням і регулюється значною кількістю нормативно-правових актів. Під час розрахунку розміру шкоди необхідно враховувати низку критеріїв.

Для оцінки рівня шкоди й збитків використовують будь-які відомості, що свідчать про їх наявність, зокрема й отримані за допомогою дистанційного зондування Землі. Для цього необхідно порівняти стан земельних ресурсів до завдання шкоди та після. За основу беруться супутникові знімки, отримані до збройної агресії російської федерації, та в період ведення активних бойових дій. Це дає змогу визначити зміни які відбулися на певній ділянці, та їх площу.

Ще одним методом визначення рівня шкоди є проведення експертиз. Для цього відбираються проби ґрунту на ділянках, куди влучали снаряди, та за 500 метрів від них. Так визначається рівень забруднення ґрунту та вміст забруднюючих речовин, що впливає на обрахування завданої шкоди і суму цивільного позову.

Список використаних джерел

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25 жовт. 2001 р. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
2. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. У МВС назвали загальну кількість обстрілів України. URL: <https://novosti-n.org/ua/news/U-MVS-nazvaly-zagalnu-kilkist-obstriliv-Ukrayiny-263554>
4. На півдні України окупанти замінували майже 900 тисяч гектарів території. URL: <https://sprotyv.info/news/na-pivdni-ukra% d1%97ni-okupanti-zaminuvali-majzhe-900-tisyach-gektariv-teritori% d1%97/>
5. In Fields Sown With Bombs, Ukraine's Farmers Risk Deadly Harvest. URL: <https://www.nytimes.com/2023/03/11/world/europe/ukraine-farms-mines.html>
6. Кирсева І. В. Відшкодування екологічної шкоди як умова забезпечення економічної безпеки держави. *Сучасні проблеми правового, економічного та соціального розвитку держави*: тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 27 листоп. 2020 р.). Харків, 2020. С. 214–215.
7. Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, завданої землі, ґрунтам внаслідок надзвичайних ситуацій та/або збройної агресії та бойових дій під час дії воєнного стану: наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України від 4 квіт. 2022 р. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#n61>
8. Про затвердження Методики визначення шкоди та збитків, завданих земельному фонду України внаслідок збройної агресії Російської Федерації: наказ Міністерства аграрної політики та продовольства України від 18 трав. 2022 р. № 295. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/RE37922?an=2>
9. Про затвердження Правил розроблення робочих проектів землеустрою: постанова Кабінету Міністрів України від 2 лют. 2022 р. № 86. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp220086?an=1&ed=2022_11_01
10. Про порядок визначення та відшкодування збитків власникам землі та землекористувачам: постанова Кабінету Міністрів України від 19 квіт. 1993 р. № 284. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kmp93284?an=1&ed=2019_06_19
11. Про оцінку земель: Закон України від 11 груд. 2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#n133>
12. «Фейковий» орієнтир. Що таке нормативна грошова оцінка та як вона впливає на ціну землі. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/11/6/679221/>
13. Загальні збитки від війни в сільському господарстві України сягнули 4,3 млрд дол. США. *KSE Агроцентр*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalni-zbitki-vid-viy-ni-v-silskomu-gospodarstvi-ukrayini-syagnuli-4-3-mlrd-dol-ssha-kse-agrotsentr/>
14. Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 черв. 2005 р. 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
15. Сірант М. М. Доктринальний підхід до визначення екологічної шкоди у Європейському Союзі та Україні. *Юридичний бюлетень*. 2020. № 4. С. 76–84. URL: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.14.09>
16. Краснова М. В. Методи підрахунку шкоди, заподіяної навколишньому природному середовищу, та їх правові засади. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008. № 2. С. 66–70.

References

1. Zemelnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25 zhovt. 2001 r. № 2768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>
2. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 28 cherv. 1996 r. № 30. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. U MVS nazvaly zahalnu kilkist obstriliv Ukrainy. URL: <https://novosti-n.org/ua/news/U-MVS-nazvaly-zagalnu-kilkist-obstriliv-Ukrayiny-263554>
4. Na pivdni Ukrainy okupanty zaminuvaly maizhe 900 tysiach hektariv terytorii. URL: <https://sprotyv.info/news/na-pivdni-ukra%dl%97ni-okupanti-zaminuvali-majzhe-900-tisyach-gektariv-teritori%dl%97/>
5. In Fields Sown With Bombs, Ukraine's Farmers Risk Deadly Harvest. URL: <https://www.nytimes.com/2023/03/11/world/europe/ukraine-farms-mines.html>
6. Kyrieieva I. V. Vidshkoduvannia ekolohichnoi shkody yak umova zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy. *Suchasni problemy pravovoho, ekonomichnoho ta sotsialnoho rozvytku derzhavy*: tezy dop. Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kharkiv, 27 lystop. 2020 r.). Kharkiv, 2020. S. 214–215.
7. Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia rozmiru shkody, zavdanoi zemli, gruntam vnaslidok nadzvychnykh sytuatsii ta/abo zbroinoi ahresii ta boiovykh dii pid chas dii voiennoho stanu: nakaz Ministerstva zakhystu dovkillia ta pryrodnykh resursiv Ukrainy vid 4 kvit. 2022 r. № 167. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-22#n61>
8. Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia shkody ta zbytkiv, zavdanykh zemelnomu fondu Ukrainy vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii: nakaz Ministerstva aharnoї polityky ta prodovolstva Ukrainy vid 18 trav. 2022 r. № 295. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/RE37922?an=2>
9. Pro zatverdzhennia Pravyl rozroblennia robochykh proektiv zemleustroi: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 2 liut. 2022 r. № 86. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kp220086?an=1&ed=2022_11_01
10. Pro poriadok vyznachennia ta vidshkoduvannia zbytkiv vlasnykam zemli ta zemlekorystuvacham: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 19 kvit. 1993 r. № 284. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/kmp93284?an=1&ed=2019_06_19
11. Pro otsinku zemel: Zakon Ukrainy vid 11 hrud. 2003 r. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#n133>
12. «Feikovy» oriientyr. Shcho take normatyvna hroshova otsinka ta yak vona vplyvaie na tsinu zemli. URL: <https://www.epravda.com.ua/publications/2021/11/6/679221/>
13. Zahalni zbytky vid viiny v silskomu hospodarstvi Ukrainy siahnuly 4,3 mlrd dol. SShA. *KSE Ahrotsentr*. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/zagalni-zbitki-vid-viyni-v-silskomu-gospodarstvi-ukrayini-syagnuli-4-3-mlrd-dol-ssha-kse-agrotsentr/>
14. Pro mizhnarodne pryvatne pravo: Zakon Ukrainy vid 23 cherv. 2005 r. 2709-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>
15. Sirant, M. M. (2020). Doktrynalnyi pidkhid do vyznachennia ekolohichnoi shkody u Yevropeiskomu Soiuzi ta Ukraini. *Yurydychnyi biuletен*. № 4. S. 76–84. URL: <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2020.14.09>
16. Krasnova, M. V. (2008). Metody pidrakhunku shkody, zapodiianoi navkolyshnomu pryrodnomu seredovyshchu, ta yikh pravovi zasady. *Yurydychnyi visnyk. Povitriane i kosmichne pravo*. № 2. S. 66–70.

Sofia Shchur. Procedure for determining damage and losses caused to land resources as a result of the armed aggression of the Russian Federation and prospects for their compensation

The issue of determining damage and losses caused to land resources and the agricultural complex of Ukraine as a result of the armed aggression of the Russian Federation is extremely important in today's conditions and has certain peculiarities of calculations. In view of the significant number of normative legal acts regulating this issue and the small number of scientific studies on this issue, there is a need to analyze and systematize the criteria for assessing damage and losses.

The given statistical data in the article indicate the need to study the procedure for determining the level of damage to land resources and its compensation.

The article provides recommendations for lawyers and members of legal clinics on recording the damage and destruction caused by war, such as the destruction of crops, damage to owners of lands and land users, and also provides recommendations on the possible use of modern tools that will help in assessing the extent of damage caused and effective protection of their rights.

In particular, there were analyzed the indicators for determining the amount of damage to land resources and the agricultural complex of Ukraine such as levels of pollution and clogging with objects, materials, waste or other substances, the cost of land reclamation, the damage caused to land users and owners of agricultural land plots and the cost of restoring reclamation systems. When calculating the amount of damage, it is necessary to take into account the degree of pollution or clogging of the land plot, the belonging of the soil to a certain category, the hazard group of the substance that harms the land plot, as well as the damage caused to the objects located on the given land plot, water resources and the costs of restoration of land quality.

A list of evidence and information indicating the presence of damage, including those obtained through photo and video fixation, expert examinations, remote sensing of the Earth, has been determined. What is more, the subjects that assess the amount of compensation for damage, as well as the procedure for compensation in court, are determined.

Therefore, a comprehensive analysis made it possible to determine a list of criteria for determining the level of damage and losses caused to land resources, the procedure for their fixation and analysis, subjects responsible for compensation for damage and the compensation process.

Keywords: *economic activity, profit, damage, losses, pollution, clogging, remote sensing, land, agricultural complex, armed aggression.*